

ганізаційного мотивування, де фізіологічні та потреби в безпеці є одними з основних, у позавиробничому мотивуванні окремі складові безпеки, зокрема, забезпечення правопорядку та інші, поступаються вагомістю соціально-психологічним потребам: у справедливості розподілу результатів праці, диференціації заробітної плати, якісній професійній освіті.

Рівень задоволення потреб свідчить про значний соціально-психологічний дискомфорт населення.

Проблеми в галузі охорони здоров'я, з найбільшим рейтингом та найкритичнішими оцінками, і навпаки, в освіті, що має високі показники актуальності у всіх групах опитаних, не можуть бути вирішені тільки державною підтримкою у вигляді дотаційного фінансування. Проблеми у якості забезпечення цих потреб формуються значно раніше. Державні чи приватні інвестиції в такі галузі залежать від доходів, а отже і розвитку виробництва. Тому враховуючи супутній результат — високу вагомість справедливості розподілу матеріальних благ, очевидним стає і спосіб розв'язання проблем, що, як виявлено в дослідженні, можуть стати причиною серйозних суспільних конфліктів. Необхідним є не адміністративне чи формально договірне, а справді погоджене рішення соціальних партнерів у питанні розподілу суспільного продукту.

Водночас з ціллю підвищення мотивування використання трудового потенціалу в Україні необхідним є моніторинг значимості та задоволеності потреб населення. Результати досліджень можуть використовуватись у якості основи розробки державних та місцевих бюджетів і відповідних програм соціально-економічного розвитку.

Література

1. Міщук Г. Ю. Суспільне мотивування розвитку і використання трудового потенціалу // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць. Т.2. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. — К.: КНЕУ, 2010, с. 170—177.

2. Міщук Г. Ю. Чинники суспільного мотивування розвитку трудового потенціалу в Україні (с. 158 — 166) // Управління розвитком трудового потенціалу України: Монографія / За заг. ред. д-р екон. наук, проф. Г. Г. Савіної. — Херсон: ХНТУ, 2010 — 372 с.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2011 р.

УДК 331.2

Махсма М. Б.

канд. екон. наук, доц.,
кафедра управління персоналом та економіки праці,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Розглянуто методичні підходи до визначення рівня життя населення. Запропоновано методикку визначення рівня життя сільського населення на основі індексів регіонального людського розвитку. Наведено систему первинних індикаторів для розрахунку інтегральних індексів рівня життя сільського населення на рівні регіонів.

Рассмотрены методические подходы к определению уровня жизни населения. Предложена методика определения уровня жизни сельского населения на основе индексов регионального людского развития. Приведена система первичных индикаторов для расчета интегральных индексов уровня жизни сельского населения на уровне регионов.

The methodical approaches for determination of standard of life of the population are considered. On the basis of the regional human development indexes the method for determination standard of life of rural population is offered. The system of primary indicators for estimation standard of life of rural population integral index on the regional level is adducted.

Ключові слова. Людський розвиток, регіональний людський розвиток, рівень життя сільського населення, індекс регіонального людського розвитку сільського населення.

Ключевые слова. Людское развитие, региональное людское развитие, уровень жизни сельского населения, индекс регионального людского развития сельского населения.

Key words. Human development, regional human development, the standard of life of the rural population, index of regional human development of the rural population.

Вступ. Пріоритетом соціально-орієнтованої ринкової економічної системи, на яку взято курс Україною, є досягнення високого рівня життя людини, забезпечення їй широких можливостей вибору майбутнього в контексті розвитку свого фізичного, інтелектуального, творчого потенціалу, створення умов для його ефективної реалізації на ринку праці, забезпечення прав і свобод особистості і на цій основі досягнення економічного зростання країни. Визначання пріоритетів державної політики, розробка стратегії подальшого розвитку суспільства потребує певної інформаційної бази, що характеризує сучасний стан соціально-економічного розвитку, досягнутий рівень життя населення як в країні в цілому, так і в її окремих регіонах. Соціально-економічна категорія «рівень життя» характеризується складністю і багатоплановістю, до її складу входить велика кількість показників, що характеризують різні аспекти життя людської особистості, що зумовлює відсутність однаковості серед науковців щодо її визначення. Залежно від цілей дослідження вони обирають різні рівні узагальнення і наповнюють дану категорію різною кількістю показників. Слід зазначити, що у статистичній практиці рівень життя визначається за показниками людського розвитку, так званими індексами людського розвитку. Регіональні відмінності у рівні і якості життя населення відображаються за допомогою індексів регіонального людського розвитку.

Відмінності у рівні життя зумовлені не тільки територіальними факторами, великі розбіжності у рівні життя спостерігаються в залежності від статі і місця проживання (міські поселення та сільська місцевість). І хоча проблеми статевої рівності, в тій чи іншій мірі, також мають місце в українському суспільстві, набагато гостріше стоять проблеми суттєвого відставання рівня життя сільського населення від жителів міських поселень. Нерівність у розвитку соціальної інфраструктури, рівні життя у місті і селі ще більше поглибилася протягом трансформаційного періоду, під час не продуманого реформування аграрного сектора, через що кризові прояви спричинили значно більші руйнівні наслідки, які призвели до занепаду села і зубожіння українських селян. Не відчули підвищення рівня життя селяни і протягом періоду відносної стабілізації та економічного пожвавлення, що спостерігалось протягом 2000—2008 рр. Разом з тим, у цивілізованому суспільстві вигоди від економічного зростання мають відчувати всі громадяни країни не залежно від статі, чи місця проживання, адже в цьому проявляється принцип соціальної справедливості. Усе це зумовлює необхідність розширення інтегрального виміру людського розвитку індексами, що враховують особливості міського та сільського образу життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання ролі розвитку людини у забезпеченні цивілізаційного прогресу спричиняє посилення наукового інтересу економістів, соціологів інших вчених до дослідження рівня життя, оскільки його зростання є не скільки кінцевою метою суспільного виробництва, скільки виступає підґрунтям подальшого розвитку і удосконалення самої людини. Проблемам визна-

чення рівня життя, дослідженню різних його аспектів присвячені численні наукові праці вітчизняних учених-економістів: О. А. Грішної, А. М. Колода, Е. М. Лібанової, Л. С. Лісогор, В. В. Онікієнка, І. Л. Петрової, Л. М. Черенько і багатьох інших [1—6]. Особливості формування доходів та рівня життя населення у сільській місцевості досліджували О. Г. Булавко, В. С. Дієсперов, М. К. Орлатий, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, К. І. Якуба та ін. Разом з тим, питання методології визначення рівня життя сільського населення, його регіональної диференціації висвітлені у працях науковців недостатньо, що і зумовлює актуальність обраної теми.

Постановка завдання. Розробка стратегії підвищення рівня життя сільського населення ставить завдання розрахунку інтегральних індексів людського розвитку сільського населення в розрізі регіонів. Адже демографічний, економічний, природний потенціал сільського населення, його психологічні, мотиваційні, моральні, релігійні настанови, політичні уподобання суттєво відрізняється за регіонами, що безпосередньо впливає на рівень життя його населення і зумовлює нерівномірність розвитку сільських територіальних громад. Вирівнювання цих розбіжностей у рівні життя, розробка адекватної соціально-економічної політики спрямованої на вирішення найгостріших проблем, притаманних саме цьому регіону зумовлює необхідність рейтингової оцінки рівня життя сільського населення в розрізі регіонів.

Результати дослідження. Слід зазначити, що в даний час в Україні є методика побудови регіональних індексів людського розвитку, яка передбачає розрахунок інтегральних індексів людського розвитку на основі узагальнюючих індексів за 9-ма аспектами життя людини, в яких враховано близько 100 індикаторів рівня життя [6, с. 27—37]. Дана методика розроблена на основі ідей і принципів міжнародної методології вимірювання людського розвитку, зокрема методики ПРООН розрахунку індексу людського розвитку [7]. Безперечно національна методика, спираючись на широку статистичну базу, значно виграє порівняно з методикою ПРООН (яка враховує лише 4 показники), оскільки повніше враховує багатоаспектність людського розвитку, більш точно дозволяє визначити рівень життя населення за регіонами. Разом з тим, застосувати її для визначення рівня життя сільського населення в регіональному розрізі не представляється можливим через недостатність статистичної інформації. Багатьох з 94-х показників, обраних в якості індикаторів рівня життя за 9-ма його основними аспектами немає у статистичних збірниках, або вони не виділені по сільській місцевості в розрізі областей. Наприклад, матеріальне становище важко охарактеризувати без даних про грошові доходи та витрати домогосподарств, майнове розшарування населення, рівень та глибину бідності, забезпеченість населення автомобілями, як цього вимагає методика. Ці дані в цілому по Україні та в розрізі регіонів наводяться у статистичному збірнику «Витрати і ресурси домогосподарств України», але сільська місцевість там наведена тільки в цілому без виділення регіонального розрізу [8]. Неможливо знайти дані і про захворюваність сільського населення, про кількість інвалідів, про злочинність тощо, а це важливі індикатори соціального середовища. Ці і інші дані, що характеризують соціальний захист населення в цілому по Україні наведені у статистичних збірниках «Соціальні індикатори рівня життя населення» та «Соціальний захист населення України», сільська місцевість в розрізі регіонів в них не виділена. У першому збірнику із соціальних індикаторів по сільській місцевості наведені тільки показники зайнятості, економічної активності та рівнів безробіття як за національною методологією, так і за методологією МОП [9]. У збірнику ж «Соціальний захист населення України» немає жодного показника по сільській місцевості по регіонах, що напевно свідчить про відсутність достатньої уваги з боку держави до соціального захисту селян [10].

Разом з тим, на ряду з відсутністю багатьох важливих індикаторів рівня життя у статистичних збірниках має місце дублювання деяких з них. Наприклад, середньомі-

сячну заробітну плату за видами економічної діяльності та кількість найманих працівників у сільському господарстві можна побачити у Статистичному щорічнику України, Регіонах України, Сільському господарстві України, статистичному збірнику «Праця України» тощо [11—14]. Дані щодо рівня зайнятості, економічної активності, безробіття є і в статистичному збірнику «Економічна активність населення України» і в «Соціальних індикаторах рівня життя населення України». Дублюються дані і щодо забезпеченості сільських домогосподарств житлом і телефонними апаратами тощо. Це свідчить про недосконалість статистичної бази і необхідність вдосконалення роботи щодо усунення повторення однакових даних у різних статистичних збірниках і розширення в них інформаційної бази по сільській місцевості в розрізі регіонів.

Вище зазначене, узагальнення досвіду побудови індексів людського розвитку за методикою ООН, індексів регіонального розвитку за національною методикою, інших методик що використовуються для визначення рівня життя, а також ретельний аналіз наявної статистичної інформації дає підстави запропонувати спрощену методику визначення рівня життя на основі індексів регіонального людського розвитку сільського населення. В основу даної методики покладено принципи розрахунку індексів людського розвитку за національною методикою з деякими відмінностями. Пропонована методика передбачає декілька етапів. На першому етапі визначаються первинні індикатори рівня життя сільського населення. Відповідно до наявної статистичної бази, вони об'єднані у п'ять блоків, що характеризують основні аспекти життя сільського населення: 1. Демографічний розвиток; 2. Розвиток ринку праці; 3. Соціальне середовище; 4. Матеріальне становище; 5. Умови проживання (рис. 1).

Другий етап методики має на меті розрахунок узагальнюючих індикаторів людського розвитку за кожним з аспектів перерахованих вище за формулою:

$$I_{kj} = \sum_{i=1}^n y_{ij} W_i, \quad (1)$$

де y_{ij} — нормований i -й показник k -ого аспекту рівня життя населення в j -ому регіоні;

W_i — вага з, якою i -й показник враховується при розрахунку узагальнюючого показника k -ого аспекту рівня життя населення;

n — кількість показників, що використовується для оцінки k -ого аспекту рівня життя населення регіонів України.

Для забезпечення можливості порівняння різнойменних показників, що використовуються у розрахунках узагальнюючих індикаторів, попередньо їх приводять до співставних величин, або нормують. Нормування для показників-стимуляторів, тих, що позитивно впливають на підвищення рівня життя здійснюють за формулою (2), показники-дестимулятори нормуються за формулою (3).

$$y_i = \frac{Z_i - Z_{\min}}{Z_{\max} - Z_{\min}}, \quad (2)$$

$$y_i = \frac{Z_{\max} - Z_i}{Z_{\max} - Z_{\min}}, \quad (3)$$

де Z_i — значення i -го показника;

Z_{\max} , Z_{\min} — максимальне і мінімальне значення i -го показника серед регіонів.

Ваги за даною методикою можна визначати за факторними навантаженнями, розрахунковим шляхом визначаючи внесок кожного фактора до загальної дисперсії, що дорівнює 100 %. Можна також визначити ваги кожного індикатора методом експертних оцінок (сума всіх вагів дорівнює одиниці).

На третьому етапі визначається інтегральний індекс людського розвитку регіону за формулою (4). На відміну від національної методики, яка передбачає його визначення як суми узагальнюючих індикаторів зважених на відповідну вагу, що відображає його значимість у формуванні рівня життя, у даній методиці пропонується інтегральний індекс визначати як просту середньоарифметичну узагальнюючих індексів розрахованих за формулою (1). Оскільки не можна погодитися з логікою науковців, які стверджують що кожний аспект людського життя однаково важливий, і не є взаємозамінним [5, с. 196]:

$$I_n = \frac{\sum_{k=1}^5 I_{kj}}{5}. \quad (4)$$

Незважаючи на те, що інтегральний індекс людського розвитку, як і будь яка модель, все таки залишається спрощеним відображенням дійсності, і числове його значення не має важливої економічної інтерпретації, разом з тим, він дає можливість розмістити усі регіони країни на єдиній шкалі у ранжованому порядку залежно від рівня життя їх населення. Тобто на четвертому етапі на основі розрахованих інтегральних індексів людського розвитку визначається ранг (місце) кожного регіону за рівнем життя. Далі на основі рейтингової оцінки індексу людського розвитку усі регіони поділяють на три групи: регіони-лідери, яким належить перших п'ять місць; регіони основної групи з (6 по 22 місця) та регіони-аутсайтери (п'ять останніх місць). Хоча кожна рейтингова оцінка передбачає деякий елемент змагальності, суперництва у даному випадку вона необхідна для виявлення однорідних груп регіонів, які мають спільні проблеми з метою розробки адекватної соціально-економічної політики спрямованої на їх подолання.

Визначення рівня життя сільського населення за інтегральними індексами регіонального людського розвитку має такі переваги: дозволяє проводити моніторинг людського розвитку селян в розрізі регіонів; здійснювати методологічно коректні зіставлення як за загальним індексом, так і за індексами розрахованими за окремими аспектами людського розвитку в територіально-адміністративних одиницях країни, надаючи наукового підґрунтя соціально-економічній політиці. Крім того, методика побудови інтегрального індексу дає можливість зменшувати або збільшувати як кількість і якість показників, що входять до його складу, так і кількість аспектів людського розвитку відповідно до змін, що відбуваються у способі життя тощо.

Висновки. Запропонована методика є спрощеним варіантом визначення рівня життя сільського населення і виходить з наявної статистичної бази, яка надає досить обмежену кількість показників, особливо за окремими аспектами життя. Слід зауважити, що багато з запропонованих, навіть для спрощеної методики, індикаторів рівня життя таких як: характеристика житлового фонду за площею, роками побудови; наявність у сільських домогосподарствах землі, худоби, техніки; наявність у сільських населених пунктах закладів охорони здоров'я, освіти, культури, спорту та багато інших, Держкомстат подає лише один раз у п'ять років у відповідному статистичному збірнику [15]. Водночас сучасний етап реформування аграрного сектора характеризується швидкими негативними змінами соціально-економічної сфери (стрімке скорочення чисельності сільського населення, його постаріння, зменшення зайнятості в сільському господарстві, зменшення доходів селян тощо), що зумовлює необхідність більш частого, щорічного моніторингу соціально-економічних індикаторів рівня життя сільського населення. Розширення інформаційної бази дало б можливість більш точно оцінювати рівень життя селян за регіонами і своєчасно вживати відповідних заходів щодо його підвищення.

Як уже зазначалося, Держкомстат України за національною методикою веде щорічні розрахунки індексів регіонального людського розвитку, які з 1999 р. щорічно публікуються у відповідному статистичному бюлетені [16]. У ньому відображається рівень життя населення всіх областей, АР Крим, міст Києва та Сімферополя. Показники людського розвитку наводяться в ньому без поділу залежно від місця проживання. Разом з тим, падіння рівня життя, поширення бідності серед сільського населення висуває потребу щорічного моніторингу рівня його життя і відображення основних його індикаторів та інтегральних індексів людського розвитку у статистичному збірнику. З цією метою доцільно доповнити наявний збірник інформацією про диференціацію рівня життя сільського населення, відображену у індексах регіонального людського розвитку сільського населення. Це потребуватиме копіткої роботи та відповідного її фінансування по доповненню ряду статистичних збірників, таких як «Витрати і ресурси домогосподарств України», «Соціальні індикатори рівня життя населення», «Соціальний захист населення України», «Населення України» та інших відповідними показниками, але без достовірної і достатньої інформації про сучасний стан справ на селі неможливо виявити найгостріші соціально-економічні проблеми того чи іншого регіону, розробити та обґрунтувати заходи спрямовані на усунення диспропорцій у рівні розвитку сільських територіальних громад, подолати сільську бідність.

Література

1. Грیشнова О. А. Людський розвиток: Навч. посібник / О. А. Грیشнова, 2006. — 306 с.
2. Колот А. М. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань // Україна: аспекти праці. — 2007. — № 4. с. 4—9.
3. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (колективна монографія) / За ред. Е. М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. — 328 с.
4. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір: колективна монографія / За ред. Е. М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. — 316 с.
5. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; за ред. Л. М. Черенько. — К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. — 428 с.
6. Людський розвиток в Україні: 2003 рік (колектив авторів) / Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е. М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. — 290 с.
7. Доклад о развитии человека 2006. — Нью-Йорк, 2006.
8. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2008 р. Стат. збірник. — К.: Державний комітет статистики України, 2009.
9. Соціальні індикатори рівня життя населення. Стат. збірник. — К.: Державний комітет статистики України, 2010.
10. Соціальний захист населення України. Стат. збірник. К.: Державний комітет статистики України, 2010.
11. Статистичний щорічник України за 2009 рік. — К.: Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010.
12. Регіони України 2010: Стат. збірник. — К.: Державний комітет статистики України, 2010.
13. Сільське господарство України 2009 рік: Стат. збірник. — К.: Державний комітет статистики України, 2010.
14. Праця України у 2009 році; Стат. збірник. — К.: Державний комітет статистики України, 2010.
15. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України: Стат. збірник. — К.: Державний комітет статистики України, 2006.
16. Регіональний людський розвиток: Статистичний бюлетень. — К.: Державний комітет статистики України, 2010.

Стаття надійшла до редакції 19.05.2011 р.